

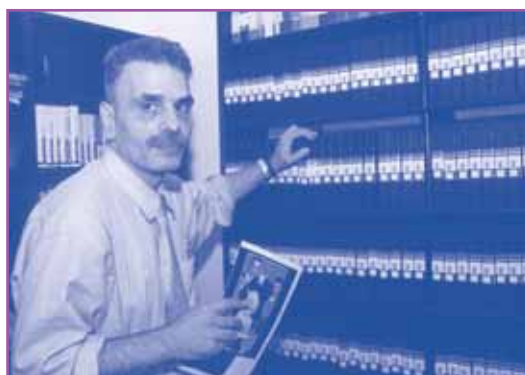
Προκαταλήψεις, στερεότυπα και ο δρόμος της αλήθειας

του **Αλέξη Ν. Δερμετζόγλου**
Κριτικού κινηματογράφου
Ιατρού Μικροβιολόγου
alex_derm@freemail.gr

Σύμφωνα με τις στατιστικές στην Ελλάδα, τα τελευταία 15 χρόνια έχει δεκαπλασιαστεί η κατανάλωση αντικαταθλιπτικών σκευασμάτων. Αυτή η αύξηση κατά 1.000%, υπέρμετρη από κάθε πλευρά, σημαίνει κάποια πράγματα: **1.** Είτε ότι οι γιατροί υπερσυνταγογραφούν αντικαταθλιπτικά. **2.** Είτε ότι χάρις στις διαγνωστικές τεχνικές (ψυχανάλυση, υποστηρικτική ψυχολογία) ανακαλύπτονται καταθλίψεις που στο παρελθόν δεν είχαν διαγνωστεί. **3.** Ή ότι οπωσδήποτε επιβαρύνθηκε σοβαρά η ψυχική υγεία των Ελλήνων.

Χωρίς να αποκλείουμε τη δεύτερη περίπτωση (που «παίζει» μάλιστα σοβαρά) είναι φανερό πως η ψυχική υγεία μας επιβαρύνθηκε σοβαρότατα και οι λόγοι είναι σαφέστατα κοινωνικοί. Δηλαδή, αίτια που πηγάζουν από τον τρόπο ζωής στις σύγχρονες ευημερούσες κοινότητες, δημιουργούν σοβαρότατα προβλήματα ψυχικών διαταραχών. Παράλληλα, υπάρχουν και οι φυσιολογικοί λόγοι φθοράς. Οι 2 στους 3 άνω των 60 θεωρείται πως πάσχουν από κατάθλιψη (η λεγόμενη τρίτη ηλικία) είναι ένα ποσοστό που πλησιάζει πολύ την πραγματικότητα.

Φυσικά, δεν είναι μόνον η κατάθλιψη αλλά και οι αγχώδεις καταστάσεις, οι νευρώσεις και οι ψυχώσεις, μεταξύ των οποίων κορυφαία θέση κατέχει η σχιζοφρένεια. Είναι γνωστές μάλιστα οι προσπάθειες που γίνονται τα τελευταία χρόνια κατά του στίγματος της σχιζοφρένειας, που συνδυάζεται με το εγχείρημα αποϊδρυματοποίησης των ασθενών. Είναι προτιμότερο μετά τη λήψη της νοσοκομειακής νοσηλείας να συνεχίζουν τη φαρμακευτική αγωγή πίσω στην κοινωνία μακριά από το άσυλο, στις δουλειές ή στις οικογένειές τους. Αυτή η τεχνική λειτουργεί επικουρικά με τη φαρμακευτική αγωγή. Και φυσικά στη φάση αυτή το μέγα πρόβλημα είναι οι ρατσιστικές συμπεριφορές της κοινωνίας, που επιδεικνύει ένα παράξενο (και εξηγήσιμο τελικά) φόβο προς το διαφο-

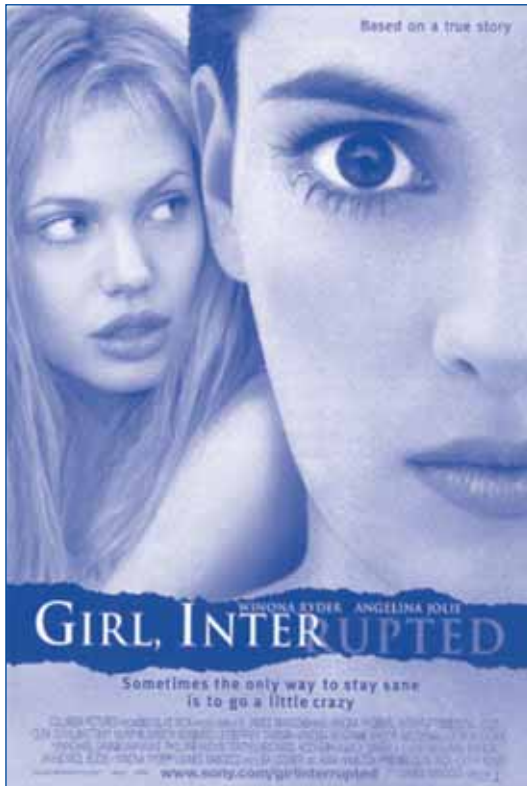

ρετικό, το μη ενσωματωμένο και το άλλο. Οι συνειρμοί μας οδηγούν στο να δούμε πώς το σινεμά προσεγγίζει την ψυχική υγεία αλλά και την απόκλισή της.

Πρώτη αρνητική παρατήρηση πως πολλά σύγχρονα αμερικανικά θρίλερ που παρακολουθούν οι μικρές ηλικίες προβάλλουν ταχτικά διάφορους σχιζοφρενείς δολοφόνους που διαπράττουν φρικώδη εγκλήματα με πολλούς και διάφορους σαδιστικούς τρόπους. Οι νέοι ήδη έχουν κολλήσει στο λεξιλόγιό τους τον όρο «ψυχάκιας» και με εύκολο τρόπο είναι σε θέση να τον αποδώσουν σε οποιονδήποτε συνάνθρωπό τους έχει παρεκκλίσεις από ό,τι αυτοί θεωρούν κοινωνικά νορμάλ.

Πολύ όμορφα ο Τιμ Μπέρτον στον «**Ψαλιδοχέρη**» κατέγραψε μια τέτοια περίπτωση. Ωστόσο, αυτά τα θρίλερ με τους διαταραγμένους δολοφόνους μόνον κακή υπηρεσία προσφέρουν στην ψυχική υγεία. Βέβαια, ως εξαίρεση μπορούμε να αναφέρουμε τον χιτσκοκικό Νόρμαν Μπέιτς (Άντονι Πέρκινς) από την κλασική «**Ψυχώ**».

Ως γνωστόν, ο ήρωας σχιζοφρενής διαθέτει διχασμένη προσωπικότητα σε τέτοιο σημείο ώστε

να μπερδεύει την ταυτότητά του με εκείνη της νεκρής μητέρας του με το «χέρι» της οποίας σκότωνε. Ειδικά η σχέση του με τις γυναίκες είναι ιδιόρρυθμη και εκδηλώνεται δολοφονικά. Η κοινωνιολογική και ψυχολογική προσέγγιση του Χίτσκοκ είναι έξοχη και μοναδική.

Βέβαια, πάντα του άρεζε να ασχολείται με τα θέματα της ψυχικής υγείας και των εκτροπών της. Η αμνησία ως είδος «απόκρυψης» υπάρχει στη «**Νύχτα αγωνίας**» (1945), ενώ τη δεκαετία του '60 μάς είπε την ιστορία της «**Μάρνι**», της οποίας η σεξουαλική ψυχρότητα οφείλεται σε μια βαρύτατη τραυματική εμπειρία, όταν ήταν μικρό κοριτσάκι.

Εν πάση περιπτώσει, ο μέγας μετρ αντιμετώπισε το θέμα διακριτικά και χωρίς ακρότητες. Οι τελευταίες αρχίζουν από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και όντως είναι τρομακτικές και συγκοινωνούν με ραγδαία φαινόμενα βίας στην κοινωνία.

Ο Ταμπ Χούπερ, βασιζόμενος σε πραγματικά περιστατικά, θα γυρίσει τον αιμοσταγή «**Σχιζοφρενή δολοφόνο με το πριόνι**», ένα αριστοτεχνικό μεν αλλά άκρως ανατριχιαστικό φιλμ με ακρότητες. Ήδη ο τίτλος με το επίθετο σχιζοφρενής μάς προσανατολίζει σε τρομερές συμπε-

ριφορές. Παρ' όλ' αυτά, στην κλινική ψυχιατρική οι σχιζοφρενείς σπάνια κάνουν εγκληματικές πράξεις. Βέβαια, υπάρχει η άποψη πως το φιλμ αντανάκλα την κατάσταση στην Αμερική μετά το Βιετνάμ. Θα ακολουθήσει συνέχεια του φιλμ προετών, πρόσφατο ριμέικ, ενώ σύντομα θα παρακολουθήσουμε τον «**Σχιζοφρενή δολοφόνο με το πριόνι: Η αρχή**».

Λίγο μετά τον Χούπερ ο ιδιοφυέστατος Αμερικανός δημιουργός του φανταστικού Τζον Κάρπεντερ θα γυρίσει το θρίλερ ορόσημο «**Η νύχτα με τις μάσκες**», όπου ένας σχιζοφρενής νεαρός, που δραπετεύει από το ψυχιατρείο, σκοτώνει αδιακρίτως νέους και νέες, πυροβολείται από τον θεράποντα ψυχίατρό του (Ντόναλντ Πλίζανς), αλλά δεν πεθαίνει ποτέ και συνεχίζει το δολοφονικό του έργο και στις επόμενες ταινίες.

Η αρχική δημιουργία του Κάρπεντερ υπήρξε υπέροχη, αλλά οι υπόλοιπες, πέραν του ότι διέπραξαν αισθητικά αποπήματα, υπήρξαν και σαφώς δυσφημιστικές για τους πάσχοντες συνάνθρωπούς μας.

Μα, ποια άραγε φιλμ αντιμετώπισαν σωστά τη σχιζοφρένεια, πέραν από την «**Ψυχώ**»; Υπάρχουν παραδείγματα και μάλιστα με την υπογραφή κορυφαίων δημιουργών. Τη δεκαετία του '60 ο Πολάνσκι αξιοποίησε υπέροχα την Κατρίν Ντενέβ και με την «**Αποστροφή**», πέρα από ένα αγωνιακό, κλειστοφοβικό θρίλερ, μας πρόσφερε (σύμφωνα με την άποψη κλινικών ψυχιάτρων) ένα υποδειγματικό δραματοποιημένο ντοκιμαντέρ πάνω στη σχιζοφρένεια με πολύ καλή εμφάνιση των φαντασιώσεων του πάσχοντος.

Το 1980 ο Στάνλεϊ Κιούμπρικ, αξιοποιώντας την ομώνυμη νουβέλα του Στίβεν Κινγκ, γυρίζει την πολύκροτη «**Λάμψη**».

Εδώ έμεινε μνημειώδης ο ρόλος του Τζακ Νίκολσον ως σχιζοφρενούς που χάνει την ταυτότητά του από το εχθρικό, μοναχικό περιβάλλον, γράφοντας συνέχεια στη γραφομηχανή του «**Η πολλή δουλειά τρώει τον αφέντη**». Οι σκηνές με το τσεκούρι εντυπωσιακές και το φιλμ νεοκλασικό.

Τέσσερα χρόνια νωρίτερα, ο Τζακ Νίκολσον ήταν και πάλι ένας εξαιρετικός σχιζοφρενής στη βραβευμένη με Όσκαρ «**Φωλιά του κούκου**» του Μίλος Φόρμαν. Εδώ, βέβαια, δίνεται η κοινωνική διάσταση της ψυχικής νόσου και η πραγματιστική καταγωγή της από συγκεκριμένα αίτια και συνθήκες. Ο ήρωας (Νίκολσον) στο τέλος θα υποστεί λοβοτομή, ακριβώς για να μην μεταφέρει ανησυχίες σε ένα πειθαρχημένο, χειραγωγημένο άσυλο, δηλαδή στην κοινωνία. Οι προσεγγίσεις είναι σωστές.

Λοβοτομή στην πραγματικότητα υπέστη η Αμερικανίδα ηθοποιός Φράνσις Φάρμερ, της οποίας η ηθική και η ελεύθερη σεξουαλική ζωή ενοχλούσαν το συντηρητικό Χόλιγουντ. Επέζησε, αλλά ήταν διαφορετική. Την τραγική ιστορία της την είδαμε στην εξαιρετική ταινία «**Φράνσις**» με την Τζέσικα Λανγκ.

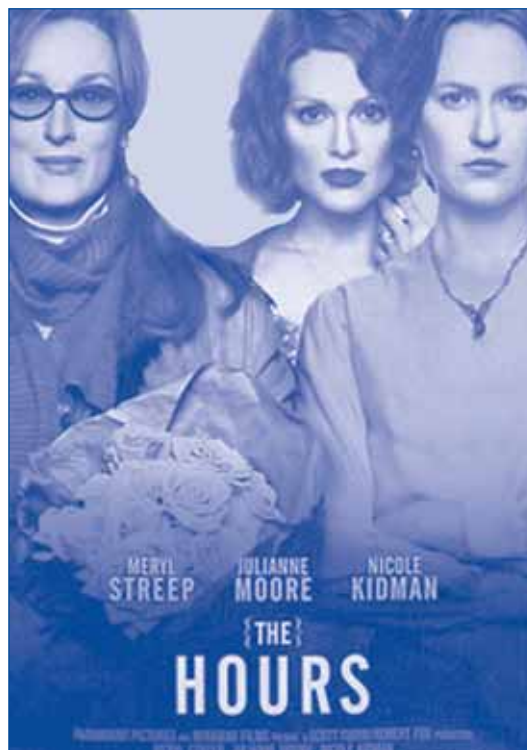
Με υποδειγματικό τρόπο ένας μεγάλος σκηνοθέτης, ο Τζον Κασαβέτις, στο «**Μια γυναίκα εξομολογείται**» (με έξοχη την Τζένα Ρούουλαντς) μας δείχνει πως οι κοινωνικές συνθήκες, η συνεχής πίεση και το πυρηνικό άγχος μπορούν να διαταράξουν την ψυχική υγεία μιας παντρεμένης νοικοκυράς.

Φυσικά, την πιο ελπιδοφόρα ταινία πάνω στη σχιζοφρένεια την έκαμε ο Ρον Χάουαρντ. Το «**Ένας υπέροχος άνθρωπος**» όχι μόνον κέρδισε Όσκαρ αλλά, με την αφήγηση της πραγματικής ζωής διάσημου μαθηματικού που κέρδισε Νόμπελ ενώ ήταν σχιζοφρενής, έδωσε και τη διάσταση της ανθρώπινης δύναμης, όταν συνδυάζεται με την αγάπη της οικογένειας και τη φαρμακευτική αγωγή.

Είμαστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που αντιμετωπίζει το σινεμά την ψυχική απόκλιση; Μάλλον όχι. Ας πούμε, από τη δεκαετία του '80 έγινε σίριαλ με αμέτρητες συνέχειες η ματοβαμμένη «**Παρασκευή και 13**» με τον περιβόητο απέθαντο δολοφόνο που σκοτώνει φορώντας μια μάσκα. Ακόμα, το «**Ξέρω τι κάνατε πέρσι το καλοκαίρι**» και οι συνέχειές του δείχνει φρικώδη πράγματα. Ακόμα χειρότερα συμβαίνουν στα τρία φιλμ «**Σε βλέπω**» με πρωτοφανείς, σαδιστές ψυχοπαθείς δολοφόνους.

Η αλήθεια δεν πειράζει όσο σκληρή κι αν είναι. Έτσι, το πολύκροτο και αρχικά απαγορευμένο «**Χένρι το πορτρέτο ενός δολοφόνου**» του Τζον Μακ Νότον είναι ανατριχιαστικό αλλά αληθινό, ριζοσπαστικό, δείχνοντας τους μηχανισμούς αποπροσωποποίησης που αναπτύσσονται, όταν αποσταθεροποιείται η ψυχική υγεία.

Τι μπορούμε να πούμε για τον Χάνιπαλ Λέκτορ, τον ιδιοφυή σχιζοφρενή ψυχίατρο του βιβλίου του Χάρις; Είδαμε τέσσερις ταινίες που κατά κάποιον τρόπο νομιμοποίησαν και στο αστικό κοινό το ψυχοπαθολογικό θρίλερ και το μετέτρεψαν και σε ψυχαγωγία των ενηλίκων. «**Ο ανθρωποκνηγός**» ουσιαστικά κεντρώνεται στην ηδονή της αναζήτησης χάρις στη δεξιτεχνία του Μαν. «**Η σιωπή των αμνών**» του Τζόνθαν Ντέμι είναι ιδίως σοφιστικό φιλμ που αντιμετωπίζει την ψυχική εκτροπή ως άκρως νοσηρή ιδιοφυΐα κάποιες

φορές. Ο Ρίντλεϊ Σκοτ στον αδικημένο «**Hannibal**» φαίνεται πως προσφέρει τη σωστή διάσταση του θέματος, αποφλοιώνοντας την πολιτισμική χροιά της ψυχικής εκτροπής. Όσο για τον Μπρατ Ράιτνερ στον «**Κόκκινο δράκο**» είναι απογοητευτικός και επιζήμιος.

Αντίθετα, μόνον εύστοχο μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τον Ντέιβιντ Κρόνενμπεργκ στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τη διαταραχή της ψυχικής υγείας στον πολύ καλό «**Spider**». Αξίζει τον κόπο να αναφερθεί κανείς την επίδοση του Τιμ Μπέρτον που σκηνοθέτησε τους πρώτους «**Μπάτμαν**» με τον Μάικλ Κίτον στον ομώνυμο ρόλο. Δε δηλώνεται, δε φαίνεται, δεν καταχωρείται αλλά ο ήρωάς του πάσχει από βαρύτερες διαταραχές της ψυχικής υγείας. Φοράει μάσκα (αποπροσωποποίηση), ντύνεται στα μαύρα, κυκλοφορεί με γάντζους. Είναι η κλασική περίπτωση και εικόνα ενός σχιζοφρενούς.

Σ' ένα μικρό, αξιοπρεπές αμερικανικό θρίλερ, τη «**Σκοτεινή απουσία**», πήραμε μια απάντηση για το μιμητισμό και τη σεμνότητα με την οποία θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται στις φιλικές ιστορίες οι ψυχικές εκτροπές των νέων.

Σ' αυτούς, βέβαια, δεν πρέπει να μπλέκονται άλλα φαινόμενα, όπως η ανάδειξη ειδικών δυνάμεων, των δεξιοτήτων μέσα από διαδικασίες πίε-

σης και στρες. Θυμίζω την «**Έκρηξη οργής**», όπου η έφηβη Κάρι αναπτύσσει έντονες τηλεκινητικές ικανότητες που λειτουργούν καταστροφικά.

Όλα αυτά, βέβαια, συμβαίνουν και αναπτύσσονται, όταν το άτομο συμπιέζεται σ' έναν κόσμο που αναγνωρίζει ως εχθρικό. Ακόμα και ο Πολάνσκι διατηρεί μια αμφισημία στο νεοκλασικό πια «**Μωρό της Ρόζμαρι**». Είναι η ηρωίδα του θύμα μιας γενικευμένης συνωμοσίας ή όλα είναι προϊόντα ενός ψυχισμού που έπαθε εκτροπή;

Για μια εχθρική κοινωνία, για μια κορυφαία μοναξιά των μεγαλουπόλεων που οδηγεί στην τρέλα και στην αυτοκτονία «μιλάει» οπτικά και πάλι ο Πολάνσκι στον έξοχο «**Ένοικο**», όπου μάλιστα πρωταγωνιστεί. Όσο αυξάνει η επιφύλαξη και η καχυποψία και στερεώνει η αγάπη, η επικοινωνία και η συντροφιά, τόσο τα φαινόμενα απόκλισης από την ψυχική υγεία θα αυξάνονται. Ο Μαρκ Φόρστερ το υπαινίσσεται αυτό στο ατμοσφαιρικό «**Stay**».

Όσο για τους με οποιονδήποτε τρόπο συνανθρώπους μας έχουν απόκλιση είτε από την ψυχική υγεία είτε νοητική στέρηση, πάντα οι ευκαιρίες περιμένουν, για να τις διαδεχθεί η απογοήτευση. Ο συνταρακτικός «**Τσάρλι**» με τον Κλιφ Ρόμπερσον είναι μια χαρακτηριστική ταινία. Ο Φρανκ Πέρι στο «**Δαβίδ και Λίζα**» αφηγείται την ερωτική ιστορία δύο ετερόφυλων εγκλεισμένων σε άσυλο που ερωτεύονται.

Το πολυβραβευμένο αυστραλιανό φιλμ «**Angel baby**» αντιμετωπίζει την περίπτωση ενός ζεύγους ψυχικά ασθενών που αποχτά και παιδί. Ο Ορνέλα Μούτι είναι το ερωτευμένο (με τον Μπεν Γκαζάρα) «**Κορίτσι από την Τεργέστη**», που κουρεύει γουλί το κεφάλι της, επειδή η ψυχή της έχει διαταραχές. Και ο Μελ Γκίμπσον στη νεότητά του είναι εκπληκτικός ως ο κηπουρός «**Τιμ**» (στην ομώνυμη ταινία), που πάσχει από νοητική στέρηση και βρίσκει ελπίδα σε μια ώριμη κυρία (Πάιπερ Λορ). Για πόσο καιρό, όμως;

Όσο για τα συνταρακτικά «**Ξυπνήματα**», η Πένι Μάρσαλ δείχνει τον αγώνα που αξίζει να δώσουμε για τους συνανθρώπους μας, που έχουν

σήμερα πρόβλημα και αύριο δυνητικά μπορεί εμείς να βρεθούμε στη θέση τους.

Ο τίτλος μιας γνωστής αμερικανικής ταινίας είναι χαρακτηριστικός: «**Το κορίτσι που άφησα πίσω μου**», λοιπόν, όπου μεταφερόμαστε σ' ένα άσυλο ψυχικά πασχόντων κοριτσιών και νέων γυναικών. Η Αντζελίνα Τζολί μάλιστα κέρδισε Όσκαρ

για τον ρόλο της υποτροπιάζουσας ασθενούς με έντονη σεξουαλική δραστηριότητα. Τελικά πού βρίσκεται η αλήθεια;

Ο κορυφαίος Αμερικανός σκηνοθέτης Σάμιουελ Φούλερ δεν έπαυε να διακηρύττει πως η κοινωνία έξω είναι χειρότερο φρενοκομείο από τα ιδρύματα. Γύρισε μάλιστα μια κορυφαία ταινία σε ό,τι αφορά στα ψυχιατρεία. «**Ο διάδρομος του σοκ**» είναι μια ιδιοφυής, πολύπλοκη δουλειά. Ένας υπερβολικά φιλόδοξος δημοσιογράφος «μεταμφιέζεται» σε ψυχασθενή και μπαίνει σ' ένα ψυχιατρείο, για να διαλευκάνει μια δολοφονία. Εκεί, βεβαίως, χάνει τη λογική του, αποπροσωποποιείται. Πόσο απέχει η ψυχική εκτροπή από τη μεγαλοφυΐα;

Μια αισιόδοξη ταινία, βασισμένη σε πραγματικά περιστατικά, ο «**Σάιν ο πιανίστας**» δείχνει ακριβώς τη μετατροπή του προβληματικού παιδιού σε ιδιοφυή καλλιτέχνη.

Ακόμα και σε μια άλλη ταινία που περιγράφει την πραγματική ζωή ενός προσώπου («**Όρες**» του Στίβεν Ντάλντρι) μαθαίνουμε για τη βαρύτατη ψυχική επιβάρυνση της Βιρτζίνια Γουλφ, που δεν έπαυσε όμως να είναι μια ιδιοφυΐα στη γραφή.

Ψυχική διαταραχή της υγείας και Τέρι Γκίλιαμ που έδειξε σκηνές από ψυχιατρικό άσυλο στους ιδιοφυείς «**Δώδεκα πύθους**».

Όσο για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζουμε την ψυχασθένεια, αρκεί να θυμηθούμε στον «**Πυρετό στο αίμα**» του Καζάν πώς η κοπέλα (Νάταλι Γουντ) που συνδέεται με τον πανέμορφο νέο (Γουόρεν Μπίτι), εξαιτίας των κοινωνικών απαγορεύσεων, καταλήγει για λίγο σε ψυχιατρείο.

Η ψυχική υγεία είναι το πολυτιμότερο βαρόμετρο για τη σωματική, αλλά και για τη σχέση μας με την κοινωνία και τις αντοχές που αναπτύσσουμε απέναντι στα στερεότυπά της.